

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 09.01.2019

Kabul / Accepted: 18.08.2019

Araştırma Makalesi/Research Article

ÂŞIK NESİP'TE SUFİZM

Naile ASKER*

Öz

Ozan-bakşı veya destan geleneği diye isimlendirilen sözlü gelenek, İslamiyet'in kabulünden sonra yeni bir kültür çevresinde ve şartlar altında yetişen yeni bir icracı tipiyle birlikte değişmiş ve gelişmiştir. "Âşık" adı verilen bu icracılar, toplum hayatında pek çok rolü üstlenmiştir: şair, besteci, aktör, yönetmen. 15. yüzyıldan günümüze kadar sürdürülen âşıklık geleneği, XIX. Yüzyılda en verimli dönemini yaşamıştır. Bu yüzyılda hem Anadolu hem de Azerbaycan sahasında bir çok ünlü âşık yetişmiştir. Rüyasında bir pirden veya dervişten bade alıp içtiğini görmek XIX. yüzyıl âşık geleneğine de damgasını vurmuştur. Badeli âşık geleneği veya rüya motifi aşığa mistik anlam yükleme ve olağüstü güçler vermektedir.

Bu çalışmada XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başında Kuzeydoğu Anadolu'da yaşamış badeli âşık (Hakk âşığı) Âşık Nesip'in hayatı anlatılmış, âşık tarzı şiir geleneğindeki yeri tespit edilmiş, şiirlerinden yola çıkarak dünyevi aşktan ilahi aşka yönelmesini ifade eden terennümleri tasavvufi yönden değerlendirilmeye alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Âşık, aşk, Âşık Nesip, âşıklık geleneği, tasavvuf, şiir

---

* Doç.Dr., Azerbaycan MBA Folklor Enstitüsü Dede Korkut Anabilim Dalı qaracantali@live.com
ORCID ID: 0000-0002-4723-1135

SUFISM IN ASHUG NASIB

Abstract: *Tradition before Islam which we named epic tradition being exposed to various external influences, combined with public art and become a new tradition. Now we encounter with a person who named himself “Ashug” and at the same time was poet, composer, actor, director and craftsman. XIX century has been an efficient century in terms of poetry tradition and famous ashugs have grown both in Anatolia and in Azerbaijan in this century. Ashug tradition with a goblet and with a dream motif gives the mystical meaning and supernatural power to ashug. Seeing taking the goblet from sacred place or from dervish in the dream was printed his stamp to XIX century ashug tradition.*

In this study Ashug Nasib's life who lived in the Northeastern Anatolia in the end of XIX century and in the beginning of XX century has been explained, the place of ashug style in poetry tradition have been identified, his poems expressing both earthly and divine love has been evaluated from Sufi aspects.

Keywords: *Ashug, love, Ashug Nasib, ashug tradition, Sufism, poetry*

Giriş

Ozan-bakşı veya destan geleneği diye isimlendirilen sözlü gelenek, İslamiyet'in kabulünden sonra yeni bir kültüre çevresinde ve şartlar altında yetişen yeni bir icracı tipiyle birlikte değişmiş ve gelişmiştir. “Âşık” adı verilen bu icracılar, toplum hayatında pek çok rolü üstlenmiştir. Şair, besteci, aktör, ve yönetmen şeklinde karşımıza çıkan âşıklar kendilerine ait bir şiir geleneği ve hatta edebiyat ortaya koymuşlardır. Âşık geleneğinin öğrenilmesi ve yeteri kadar incelenmesi için hem müzisyenlerin hem sanat tarihçilerinin beraber çalışmaları gerekmektedir.

“XVI. yüzyılda âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı XV. yüzyılda dinî-tasavvufî halk edebiyatı yüksek zümre edebiyatından henüz ayrılmamıştır. Bu bakımdan bu yüzyıl, XV. yüzyılın ve Yunus Emre geleneğinin devamı sayılır. Âşık edebiyatı XVI. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklara aktarılmaya başlanmıştır. Anadolu'da ozan-bakşı geleneğinin âşık edebiyatı başlayana kadar sürdüğü kabul edilmektedir. Ozan-bakşı geleneğinin Anadolu'daki örnekleri tespit edilememiştir. Âşık edebiyatın ilk örnekleri hakkında yeterli bilgimiz yoktur. XVI. yüzyıl sonlarına doğru yazıldığını sandığımız örnekler, ilk örnekler olarak niteleyemeyeceğimiz olgunlaşmış örneklerdir” (Artun, 1996: 15).

XVI. yüzyıla kadar âşık edebiyatı kendine ciddi bir altyapı hazırlayamamış, geleneğin ana hatlarını belirginleyememiştir. Bu yüzyıldan sonra âşık geleneği İslami ve tasavvufî değerler kazanmaya başlamış ve özellikle tarikat ve tekkelere bölünmüştür. Âşık gelenekleri, XV-XVI. yüzyıllardan beri Azerbaycan kültüründe kök salmaya başlamıştır, ancak “âşık” tabiri hemen bizim bu anlayışa bugün verdiğimiz anlamı almamıştır. Onun etimolojisi hakkında çeşitli görüşler vardır. Bazı uzmanlar, onu Arapça “aşk” (aşk, sevgili, seven) kelimesi ile ilişkilendirir ve mistik aşk olarak yorumlar, diğerleri ise onu Türkçe olan “ışık” kelimesiyle ilişkilendirir ve sadece ilahi ışığı sembolize ettiğini kabul eder. “Âşık” kelimesinin “şeyh” kelimesinin (şih) değişmiş bir şekli olma ihtimali de vardır. Ortaçağ Doğu ruhani kadeşliklerinin (tarikatlar) manevi önderlerini de böyle adlandırmışlardır. “Âşık” ve “aşık” kelimelerinin fonetik benzerliği de dikkat çekmektedir (Azerbaycan aşığı, 2009: 8).

Âşıkların büyük çoğunluğu esaslı dinî eğitim almamış, buna rağmen şiirlerinde İslami konulara, İslam ahlakına, ibadetlere vb. değinmişlerdir. Âşıklar halkın içerisinde geldiği için toplumsal olaylara, halkın sorunlarına eğilen, bu konudaki duygu ve düşüncelerini saziyle, sözüyle gündeme getiren sanatçı olduğu gibi, aynı zamanda tasavvufi akımların etkisinde olan irfani konuları şiire ve sanata dönüştüren sanatçılardır.

XIX. yüzyıl âşık şiir geleneği bakımından verimli bir yüzyıl olmuş, Anadolu ve Azerbaycan sahasında bir çok ünlü âşık yetişmiştir. Rüyasında bir pirden veya dervişten bade alıp içtiğini görmek XIX. yüzyıl âşık geleneğine de damgasını vurmuştur. Bade içmek âşık adayının bir üstad yanında çırağına başlaması, yetişmesi kadar önem taşımaktadır. “Âşık edebiyatı geleneği içinde sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli role ve işleve sahip rüya motifi, Orta Asya Türk kültüründe var olan şamanlığa giriş merasimlerinin İslamiyet ve Osmanlı kültürü altında sembolleşerek ‘Kültür Örneği Rüya Motifi’ne dönüşümüyle ortaya çıkmıştır” (Günay, 2005: 139). Badeli âşık olma veya rüyada âşık olma geleneği aşığa mistik anlam yükleme ve olağüstü güçler vermektedir.

“Âşık edebiyatı, divan edebiyatı, dinî-tasavvufi halk edebiyatı, Anadolu’da bir gelenek oluşturunca sanatçılarına da âşık, halk âşığı, şair gibi adlar verilmiştir. Bu yeni disiplinler, aynı kültür kaynağından beslenmelerine rağmen farklı şiir çevreleri oluşturmuşlar, farklı kitlelere seslenmişlerdir. Âşığın olağanüstü güçlerle donatılması onu sanata hazırlayan dolu içme törenlerinin yapısı, bizi şaman kültürünün pratiklerine kadar götürür” (Başgöz,1977: 252).

Türk halk edebiyatında ve hikâyelerde sıkça karşımıza çıkmakta olan ve çok eskilere kadar giden “rüyada pir elinden bade içme” âşık edebiyatında bir gelenek icabı olup (Köprülü, 1987: 57) doğru olup olmadığı tartışma konusu değildir. Bazen badenin anlamını şarapla beraber tuttıkları için, İslami değerlere olan saygıdan dolayı, rüyada bade, su, elma, nar, at vb. şeklinde de görülür. Bu rüyadan sonra âşık adayına hem mahlası hem âşıklık yeteneği verilir ve mustakbel sevgilinin cemalı gösterilir. Bu rüyadan sonra âşık adayı baygın kalır, bazen bu baygınlık 3, bazen 40 gün de sürebilir. Bu durumda “ehli-hal” birinin başuçuunda saz çalmasıyla kendine gelir. “Rüyasından sıyrılan âşık kendinden geçer. Kimi zaman da bu âşık `bade içme töreni`nde dolmuş, sarhoş (bî-hoş) olmuş, uyanamaz durum almıştır.

Böylelerini uyarıp normal hale getirmek için yine bir badeli aşığın sazı ve deyişleriyle bu bî-hoş olan, hatta öldü sanılan aşığa seslenmesi gerekir. Yeni âşık, eğer bade içmiş, dolmuşsa sazla uyanır. Ustanın deyişlerine bezekler düzer ve halini açıklar, deyişinin sonunda da tapşırmasını yapar. Rüyada Pirlerin verdiği veya işaret ettiği `mahlas`ını söyler. Eğer yeni aşığa bu tören yapılamaz, kendi haline bırakılırsa uzun süre kendine gelemez” (Heziyeva, 2010: 217-218).

Badeli âşıklara Hakk aşığı demek, bu ifadeyi kullanmak tasavufi bir eğilimdir. Bir çok araştırmacı rüya motifinin izlerinin Şamanizm'e kadar uzandığını savunmaktadır. Şamanlığa giriş merasiminde de rüya motifine benzer uygulamaların olduğu savunulmaktadır (Dilaver, 2006: 192).

XIX. yüzyıl âşık edebiyatının, altın çağıdır. Bu yüzyıl, Kuzeydoğu Anadolu'da da âşık sanatı bakımından altın bir yüzyıl olmuş, badeli âşık (Hakk aşığı) geleneği tüm ayrıntıları ile uygulanmış ve bu gelenek, halk içerisinde çok büyük sevgi ve hayranlık kazanmıştır.

Kuzeydoğu Anadolu veya yazılı kaynaklarda gösterildiği gibi Batı Kafkasya bölgesindeki Ahıska, Ağbaba-Çıldır, Kars-Gümrü-Kağızman âşıklık geleneği, XVII. yüzyılın sonlarından bu yana verimli bir şekilde Türk Âşıklık sanatına hizmet etmiş, birbirinden üstad sanatkarlar yetiştirmiş, âşık edebiyatı hazinesine değerli şiir ve destan örnekleri hediye etmiştir. XIX. yüzyılın başlarına kadar tek bir yönetimin – Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşamış bu âşık geleneği siyasi ve millî zeminde olan çekişmeler, sınırların yeniden çizilmesi ve milletlerin göçe zorlanması neticesinde bugün yalnız Kars, Çıldır ve onlara bağlı bölgelerde yani Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kendi kadim geleneğini devam ettirmektedir (Asker, 2016: 14-17).

Bu makalede, Ağbaba-Çıldır kültür muhitinin üstat âşıklarından olmuş Âşık Şenlik çırağı Âşık Nesip'ten ve onun sanatından bahsedeceğiz. Her âşık kendi döneminin ve coğrafyasının sanatkarıdır. Doğduğu toprakların, yaşadığı dönemin kaderi, Âşık Nesip'in hayatına ve sanatına yansımıştır. Çıldır âşık muhiti diye adlandırılan bu coğrafi mekan, XIX. yüzyıldan başlayarak kendi bütünlüğünü kaybetmiş ve gelişen siyasi olaylar, savaşlar, göçler neticesinde 3 ayrı alanda kendi yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu parçalanmayı şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Doğu Anadolu`da kalan, bugün de hala kendi ismi ile yaşamını sürdüren Çıldır kısmı.

2. Ermenistan`a katılan, 1988 yılına kadar yaşamını sürdürebilen Ağbaba kısmı.

3. Gürcüstan`a katılan, 1944 yılına kadar yaşamını sürdürebilen Ahıska kısmı.

Bunlardan Gürcüstan`a katılmış Meshet-Cavahetiya diye adlandırılmış kısımda daha Çar zamanında çok sayıda göçmen Ermeni yerleştirilmiş, yerli nüfusun çoğunluğu Türkiye`ye göçe zorlanmış, son kısmı ise 1944`de Stalin rejiminin uyguladığı tehcir nedeniyle Kazakistan çölleriine sürgün edilmiştir (Gasımlı, 2003: 204).

1870 doğumlu Âşık Nesip 1920`lerde Türkiye-Sovyet sınırları kapanınca Ağbaba bölgesinin sanat ve kültür değerlerini korumakta olağanüstü gayretler sarfetmiş, mücadeleler vermiştir. Bugünkü Ermenistan sınırları içerisinde kalmış Ağbaba`nın yöresel âşıkları, 30 yıl öncesine kadar bu geleneği devam ettirmiş, maalesef 1988`de bölgeyi terketmek zorunda kalmış ve Azerbaycan`ın çeşitli bölgelerine dağılmışlardır.

1988`de Karabağ olayları başladığında Ermenistan`da yaşayan yerli Türkler – Azerbaycan Türkleri milli ayrımcılığa tabii tutulmuş ve ülkeden sınır dışı edilmiştir. XX. yüzyılın başlarında nüfusunun üçte ikisinden daha fazlasının Türk olduğu bu topraklarda, bugün tek Türk bulunmamakla beraber, onların tarihsel ve kültürel mirasları da çok ciddi bir devlet politikasıyla kültür tarihi ve coğrafya kitaplarından silinmektedir. Bir asırda zorbalık sonucunda 3 defa göçe mecbur bırakılan yerli Müslüman Türk nüfusun asırlarca bölgeye damgasını vurmuş tüm izleri, kültür varlığı yok edilmiştir. Oluştugu 100 yıl müddetinde Ermenistan Devleti, “Türksüz Ermenistan” sloganından yola çıkarak bu tarihi misyonunu gerçekleştirmiş, ülkeyi gerçek sahiplerinden tamamen temizlemiştir. Ermenistan Devleti yerli insanlara ait olan somut ve somut olmayan Türk kültürel mirasını sahtelemiştir, mahvetmiş ve ya kendisine mal etmiştir.

Âşık Nesip, Türkçü, yüksek ulusal bilince sahip bir milliyetçi idi. O, bu toprakların gerçek sahibi olan yerel halka karşı sinsi Sovyet niyetinin iç yüzünü gösteren şiirler yazmış, Bolşevik - Taşnak siyasetini keskin şekilde eleştirmiş ve kınamıştır. Zamanında Osmanlı`ya bağlı tek bölge olan bu

toprakların parçalanması, Müslüman - Türk nüfusun göçe zorlanması, mezalimler, talanlar bu miliyetçi şairin dikkatinden kaçmamıştır. Onun şiirleri Türkiye hasretiyle ve Sovyet rejimine isyan ruhuyla dolu olmuştur. Âşık Nesib Türklüğü ile iftihar etmiş, bütün hayatı boyu Türkçülüğü büyük aşkla terannüm etmiştir. Genelde Ağbaba-Çıldır âşık muhiti şiirinde Türkçülük ülküsünün, milliyetçilik ruhunun ön planda olması bu bölgenin belalı tarihi ve gen hafızası ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bunları hatırlamak gerekiyor ki, Ağbaba-Çıldır âşık muhitinin görkemli ustalarından biri olan Âşık Şenlik'in ve onun mektebinin devamcılarında birçoğunun sanatında vatan aşkı, Türklük mefkûresi sonsuz iftiharla ele alınır (Asker, 2018: 174-175).

Bu dönemde, XIX. yüzyılın ortalarından başlayarak XX. yüzyılın başlarına kadar Ağbaba-Çıldır kültür muhitindeki âşıklar arasında dini inanç ve felsefe de geniş yayılmıştı. Daha önceler klasik edebiyatta görülen Allah sevgisi ve aşkı onların sanatında sanki yeniden tezahür etmiştir. Âşık Şenlik, Fuzuli gibi ona ızdırap veren bu aşktan memnundur ve ondan ayrılmak istemez:

Pervaneyem, aşg oduna yanaram,

Bu aşg-i suzandan ayırma meni (Aslan, 1973: 50).

Âşık Nesip de öz sanatında Allah aşkını özel hasasiyet ve sevgi ile dile getirmiş, ondan gelen belaları da güle güle karşılamıştır. Bu belalara göre o Allaha şikayet etmez, aksine Allah'tan daha çok bela ister:

Derd vermisen, yine de ver,

Meni geme yetir, Allah,

Mecnun ele, sehralara,

Ya çöllere ötür, Allah (Aşık Nesib, 2004: 15).

Âşık Nesip'in çocukken çiçek hastalığı sonucunda gözlerini kaybettiği ve dolayısıyla okuma yazmasının olmadığı, bütün şiirlerini irticalen söylediği bilinmektedir. Allah vergisi olan güçlü hafızası, belleği ve hazırcıyaplığı onu hiç bir zaman terketmedi. Folklor araştırmacıları da hafıza ve belleği âşık sanatı için kalite olarak nitelendirmektedir: "Âşık sanatı genelde hafızalarda, yaddaşlarda yaşayan sanattır. Buna göredir ki, bu sanata

gelip iyi bir âşık olmak için önemli şartlardan biri güçlü hafızaya, belleğe sahip olmak zorunluluğundan oluşmaktadır. Her bir üstad âşık kendine çırak seçerken onun sesini-nefesini, elini-dilini, parmaklarını, saz çalmasını kontrol ettiği gibi, hafızasını da deneyimden geçirir, sonra da kendisi özel üsullarda kuvvetlendirir, güçlendirir” (Tehmasib, 1972: 46).

Âşıklar halk içinde yalnız saz çalıp söz söyleyen, destan anlatan sanatçılar olarak değil, hem de halkının derdine yanan, onlara yol gösteren kişiler olarak meşhur olmuşlar. “Âşıklar aklı, geniş dünyagörüşü, tecrübesi, hazırcevaplığı ile de halkın içerisinde nüfus kazanmışlar” (Paşayev, 1970: 158). Âşığın halk içinde nüfus sahibi olması, ona saygı duyulması, sevilmesi için bazı şartlar lazımdır. Bunu Âşık Elesger şiirlerinin birinde böyle göstermektedir:

Âşık olub terki-veten olanın
Ezel başdan pür kamalı gerekdir.
Oturub durmakda edebin bile,
Merifet elminde dolu gerekdir.

Halga hegigetden metleb gandra,
Şeytanı öldüre, nefsin yandıra,
El içinde pak otura, pak dura,

Dalısınca hoş sedalı gerekdir (Azerbaycan aşığı, 2004: 201-202).

Âşık Nesip`in sanatçı kimliği, üyesi olduğu tarikat ve onun içerisinde tuttuğu yer, kazandığı makam ve unvan hakkında konuşmadan âşığın sanatkar portresini tam olarak çizmek mümkün değildir.

Ağbaba-Çıldır âşık mektebinde yetişen Âşık Nesip`in bir tarikat aşığı, sufi dervişi olduğu başka âşıkların verdiği bilgilerden öğrenilmektedir. Onun yeteneğinin Allah vergisi olması hakkında âşık rivayetlerinde yeteri kadar kanıt vardır. Derlenmiş rivayetlere göre; Nesip 15-16 yaşındayken komşu kızı Bahar`a âşık olur. Nesip sürekli olarak, komşunun elma bağına gider, kocaman bir ağacın altında hep Bahar`ı beklemiş. Bir gün tekrar gelmiş, beklemiş, beklemiş ve süre uzayınca uykuya dalmış. Bu konuda ustadın çırağı

Âşık İskender Ağbabalı şöyle anlatır: “O uykusunda görmüş ki, bir derviş ona bir elma verip, demiş ki, ‘Al şunu ye, oğlum’, Nesip`se, ‘Derviş baba, bu bağda elma çoktur, ben de çok yedim, sağol’ derken, derviş ‘Bu elma farklı, bu elmayı ye, korkma ondan sonra sözün peşinden gelecek. Başın çok belalar çekse de, söz mülkünün değeri padişahların hazinesinden de değerli, adın el oba içersinde şöhretli olacak’demiş. Nesip elmayı dervişten alıp yemiş. Az mı, çok mu uyumuş bilmiyor, uyandığında Bahar`ın geldiğini farketmiş.” (Aşığ Nesib, 2004: 5).

Âşık Nesip ilk koşmasını orada bu rüyadan uyandığında söylemiş, rüyasındaki dede dervişi hatırlamış, “dede derviş doğru söylemiş, gerçekten sözler kendiliğinden geliyor zor olan ağzımı açmaktı”, demiş.

Âşığın uykusunda bir dervişten aldığı elma ilahi verginin kanıtıdır. Bu, Nesib`in “Hakk âşığı”, badeli âşık ve dolayısıyla Alevi-Bektaşî tarikatına bağlı olduğunu göstermektedir. Lakin sosyo-siyasi ortam yüzünden, âşık sanatının öz doğal gelişim yolundan koparılarak Sovyet kuruluşunun emrine alınması yüzünden âşığın bu unvanı edebiyat ve sanat alanında kendi onayını bulamamıştır. Âşık Nesip`in “Olmadı” divanısındaki “Kafir geldi şura (Sovyet- N.A.) adlı, Hakkım bayan olmadı” mısraları da bunu göstermekte:

Bu dünyada ağı gezdim,
Gördüm deyen olmadı,
Bir ağ dede olsam da men,
Sirim eyan olmadı;
Felek getirdi mundarı,
Şeytan işi car oldu;
Kafir geldi şura adlı,
Haggım beyan olmadı (Aşığ Nesib, 2004: 42).

XII-XIV. yüzyıllar Türk şiiri, tasavvufun cazibe ve etkisinde kalmak bakımından kendinin bu dönemden önce ve sonraki aşamalarından keskin farklılık göstermektedir. “Türkmenistan`da Ahmed Yesevi ile başlayan tasavvuf cereyanı Azerbaycan`da ve dolayısıyla bütün Anadolu`da yayılmaktaydı” (Hikmet, 1928: 127). XII-XVI. yüzyıllar Azerbaycan

tasavvuf edebiyatında felsefe ve şiirselliğin karşılıklı ilişkisi Mahmud Şebusteri`den Fuzuli`ye kadar çok çelişkili ve zor bir gelişim yolu geçirmiştir. Mahmud Şebusteri, Marağalı Ehvedî, İzzeddin Hesenoglu, İmadeddin Nesimi, Mehmed Fuzuli sanatında gelişim, sufizmden şiirselliğe doğru gider.

XIII. yüzyılda Anadolu`da başlayan dinî-tasavvufî cereyanın banisi olmuş Yunus Emre şiirleri ile ilden ile dolaşmış, ad-san kazanmıştır. O, tasavvuf edebiyatının temel felsefesini kurmuştur. Bu felsefenin özünü “sevelim, sevillelim” çağırışı, kamilleşmiş insanın Tanrı`yla kavuşması, Yaradan ile yaratılanın birleşmesi fikirleri oluşturmaktaydı. Hakk`a varmak, bir anda bir ruh olmak, “vahdet-i vücud olmak” için dört aşamadan söz açan Yunus Emre yalnız bundan sonra amaca, yeni kamillik aşamasına ulaşılacağını söyler:

Beni sorma bana, bende deyilem,

Suretim boş gezer dondan içeri.

Şariat, tarikat yoldur varana,

Hakikat, marifet ondan içeri (Yunus Emre, 1991: 201-202).

Azerbaycan Türk edebiyat tarihinde klasik şiir uslubu ile âşık tarzı şiir üslubunun bir çizgide birleşmesinin temeli Şah İsmail Hatayi`den başlar. Bu da onun sanatında keskin duyulmakta ve gittikçe geleneksel şekil almaktaydı. Bu şiirlerde Ahmed Yesevi, Yunus Emre`nin izinden giden tasavvufî şiirin izleri açıkça ortadadır.

Daha sonra yaşamış tasavvuf-tekke âşıklarından Miskin Abdal, Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal ve başkaları tarikat edebiyatını daha geniş coğrafyalara yaymışlar. Miskin Abdal`ın:

Sen dervişsen hakk yolunda, hakkı iste, hakkı sev,

Ne olsun ki, bel bükülüb kamana tay olmusan (Miskin Abdal, 2001: 49).

mısraları sufi felsefesinin özünü oluşturmaktaydı: Yaradan`ı sev, yaratılanı Yaradan için sev, zira her şey Allah`tan oluşmuş ve her şey ona dönecektir. İnsanı sevmek, yani mecazi aşk yine de Allah`ı ve onda tezahür edenini sevmektir.

Daha XV.-XVI. yüzyıllarda Şah İsmail Hatayi'nin dedesi Şeyh Cüneyd ve babası Şeyh Heyder'in Derbent ve onun etrafında sufi-derviş tekkeleri kurmaları ve bu yolda şehit olmaları sonraki aşamada bölgenin manevi-irfani ortamına büyük katkıda bulunmuştur. Bugün de Derbent'te ziyaret yeri gibi kutsal bilinen "Kırklar piri" orta yüzyılların sufi-derviş sistemine ait bir tekke'dir. Bu tekke orta yüzyıl destanlarında işlek bir tasavvufi simge olmuş "kırklar" karakteri ile bağlıdır.

"Badeli âşıkların 'Sıtkımı bağladım kırklar pirine' veya 'Kırklar meclisinden bade içmişem` diyeilâhi vergiye sahip oldukları simgesel-irfani 'kırklar' karakteri ile ilişki kurmaları da `kırklar` pirinden sufi-derviş-âşık ocağı kimi kavranılmasından kaynaklanmaktadır" (Namazov, 1984: 192). Alevi-bektaşî tarikatine göre, Hazreti Ali'nin başında durduğu kırk adamın meclisine "kırklar" meclisi denilir. Âşık Nesip'in sanatında da "kırklar" ile bağlı inancı ifade eden mısralara sık sık rastlamak mümkündür:

Kırkların elinden bade içmişem,
Gelbimin nurundan sözüm bol gelir.
Derde alışmışam, düzü seçmişem,
Sinemin başına Hagdan yol gelir (Semimi, 2005: 154).

Tanrı her işden halıdı,
Sözüm ellerin malıdı,
Nesib kırkların guludu,
Ehli-hallar arasında (Aşığ Nesib, 2004: 17-18).

Allah'ı tanımak ve ona kavuşmak için irfanın yolu dört aşamadan geçer: şeriat, tarikat, marifet, hakikat. Âşık Nesip bu aşamaları geçmiş, manen kamilleşmiş, saflaşmış, Allah'ı tanımış ve ona kavuşmuştur. O, irfan sahibidir ve irfanlılarla hemderttir:

Bir "yahu" sözünden ruhum hey ucar,
Könlümün kilidin ürfanlar açar (Aşığ Nesib, 2004: 26).
Âşık Nesip'in "gerek" redifli divanisinden o dönemde Çıldır veya

etraf bölgelerde sufi tekkelerinin, tarikat ocaklarının mevcut olduğunu ve öz fonksiyonlarını koruduğunu anlamak mümkündür. Âşık mensup olduğu tarikatın fikirlerini terennüm etmekte ve gerçek mürşid olarak o ocaklardaki irfan sahiplerine hitaben mistik yaşantının hakka ve hakikata götüren yollarını göstermektedir. Aşağıdaki divaniyi dönemin ve muhitin en güzel sufi şiir örneği saymak mümkündür:

Garayola getmek çetin,
Ona gara gem gerek,
Gemliliye hem ağ-gara,
Hemi şöhret-nam gerek;
Pünhan ola pis keslerden,
Uya alem sirrine,
Dedelere bir münasib,
Helveti bir dam gerek (Aşığ Nesib, 2004: 42).

“Türk Tanrıçılığının dini-ruhani başçısı Ata ve eski Türk ibadet yeri ocak biraz farklı şekilde tekkelerde berpa olunur. IX-XI yüzyıllarda muhitden aldığı darbelerle ciddi deformasyona uğrayan eski Türk inancı XII.-XIX. yüzyıllar arasında `özerk haklarını` korumakla mevcutluğunu koruyabilmiştir” (İsmayılov,2002: 32).

Eski kökleri ile Türk Tanrıçılığına bağlı olan ve ondan beslenen Türk halk sufizmi Âşık Nesip`in tarikat dünya görüşünün temelini oluşturmaktadır:

Türkde sirli, möcüzatlı
Ata olar her anı,
Günçixanla günbatandı
Her atanın mekanı,
Ürekleri teper dağı,
Gelbleri gövher kanı,
Üzü nurlu, coşqun tebli,

Bilgileri tam gerek (Aşık Nesib, 2004: 42).

Âşık Nesip ilâhi heyecanlarını, Allah ve peygâmbere aşkı tasavvufi vecd ile dile getirmiş, hatta ona verilmiş ilâhi vergi ile “arş-i alaya” varmış, ruhu Tanrı dergahında dolaşmıştır:

Gara dünya yolçusuyam,

Amma özüm ağ ata,

Ellerimde gün ışığı –

Derdi, gemi dağda,

Galha bir erşi-elaya,

Könlüm ister tağ ata,

Görüb İşıklı babanı,

Nesib ala nam gerek (Aşık Nesib, 2004: 42).

Buradan da, Âşık Nesip`in sanatta gerçek bir dede olduğu, lakin sosyo-siyasi durum yüzünden bunun sanat dünyasında öz onayını bulmadığı meydana çıkmaktadır. Âşık Nesip`in “gerek” redifli divanisi sufi ritüelleri ve gelenekleri bakımından da ilave araştırmaya açık bir şiir ve başlı başına bir tasavvuf konusudur.

Sonuç

Yaklaşık 40 orijinal saz makamıyla Borçalı ve Kars âşık muhiti arasında bulunan Ağbaba-Çıldır hem Azerbaycan hem de Anadolu'nun sanat özelliklerine sahiptir. Âşık Nesip, Azerbaycan ve Doğu Anadolu âşık mekteplerini sanat gelenekleri, saz-söz ve makam tarzıyla birleştiren son Azerbaycan âşığıdır. Genel olarak Azerbaycan`daki âşık sanatının özellikleri – performans tarzı ve repertuvar – daha belirgindir. Tek sazla, solo sanat icra edilen bu muhit, âşıklaşmış ozan gurubuna dahildir. Her ne kadar farklı yönetimlerde, siyasi ve askerî çatışma içerisinde bulunsalar da, bu bölge 1920`lere kadar birbirinden kopuk olmamıştır. Âşıklar birbiriyle bilgi alış-verişinde bulunmuş, atışma ve usta-çırak geleneği devam etmiştir. Bölgeler arasında gidiş geliş mümkün olmuş, nerede olursa olsun âşıklar düğün derneklere serbestçe katılabilmişlerdir.

Bu muhitte XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyılın başlarında yaşamış Âşık Nesip`in tasavvuf ehli, irfani duygular şairi olduğu araştırmalarda kendine yer bulmuştur. Âşık geleneğinde İslami ve tasavvufî değerlerin olması Ağbaba-Çıldır âşık mektebinin temel hususlarından biri olmuştur. Âşık edebiyatının temsilcisi bu mektebin büyük sanatkârlarından olmuş Âşık Nesip`in tasavvufî şiirleri, bölgede irfani şiirin yaşadığının bir kanıtıdır. Araştırma sonucunda Âşık Nesip`in Ağbaba-Çıldır âşık mektebi içerisinde tarikat ve tekke edebiyatının en güzel örneklerini yaratmış olduğu kanaatine varılmıştır. Bundan başka Âşık Nesip sadece Ağbaba-Çıldır âşık mektebi ve yakın çevresinde değil, bütünlükle Azerbaycan-Türk Âşık edebiyatında da âşıklık sanatının gelişmesinde ve sürdürülmesinde büyük emeği olmuş değerli bir âşığımızdır.

Asırlara dayanan zengin geçmişe sahip Türk âşık edebiyatı geleneğinin oluşmasında önemli rolü olan esas âşık muhitlerinden Ağbaba-Çıldır âşık muhitinin usta temsilcisi, Âşık Şenlik çırağı ve bir çok ünlü âşığa üstatlık yapmış büyük sanatkar Âşık Nesip`in irfani-tasavvufî şiirlerinden yola çıkarak bu yönünü tahlil etmeye çalıştık. Unutmamamız gereken bir husus da âşığımızın şiirlerinin büyük çoğunluğunun yazıya alınamaması, kaybolmasıdır. Biz sadece hafızalardan toplanmış şiirler hakkında konuşabiliyoruz.

KAYNAKLAR

- ARTUN E. (1995). "Karacaoğlan şiirinin kültür kaynakları" // *Anayurttan Atayurda Türk Düyası*, Yıl 3. Cilt 2, Sayı 7.
- ARTUN E. (1996). *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymani*, Adana: Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- ASKER N. (2016). *Aşiq Nəsibin yaradıcılıq yolu*. Bakı: Elm və təhsil.
- ASKER N. (2018). "Âşık Nesib'in Şiirlerinde Türkiye ve Türkçülük" // *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (Türklad)*. Cilt 2, Sayı 1.
- ASLAN E. (1975). *Çıldırli Âşık Şenlik. Hayatı, Şiirleri ve Hikayeleri (Metin-İnceleme-Sözlük)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aşig Nesib* (2004). Toplayıb tertib edenler H.İsmayılov, T.Semimi. Bakı: Seda.
- Azerbaycan aşığıları* (2004). Bakı: Çəşioğlu.
- Azerbaycan aşığıları / Ashiqs of Azerbaijan* (2009). Bakı: Golden Book.
- BAŞGÖZ İ. (1977). "Halk Edebiyatı ve Folklor" // *Milliyet sanat dergisi*. İstanbul.

- DÜZGÜN D. (2006). *Âşık edebiyatı. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- EFENDİYEV P. (1970). *Azerbaycan şifahi halg edebiyatı*. Bakı: Maarif.
- HEZİYEVA Ş. (2010). "Kars Âşıklık Geleneği ve Badeli Âşık" // *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*. 44. Erzurum.
- HİKMET İ. (1928). *Azerbaycan edebiyatı tarihi*. Bakı: Azerneşr.
- GASIMLI M. (2003). *Ozan-aşig seneti*. Bakı: Uğur.
- GÜNAY U. (2005). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İBRAHİMOV M. (1966). *Aşig poeziyasında realizm*. Bakı: EA neşriyyatı.
- İSMAYILOV H. (2002). "Dede Elesger poeziyasının sufi mahiyetine dair" // *Azerbaycan şifahi halg edebiyatına dair tedgigler*. XI kitab.
- KÖPRÜLÜ M. F. (1987). "Türk Edebiyatının Menşei" // *Edebiyat Araştırmaları I*, İstanbul: Ötüken.
- Miskin Abdal* (2001). Toplayanı, tertib edeni, ön söz ve izahların müellifi H.İsmayilov. Bakı: Seda.
- NAMAZOV G. (1984). *Azerbaycan aşig seneti*. Bakı: Yazıçı.
- SEMİMİ T. (2005). *Gedim oğuz yurdunun Düzkend kendi*. Bakı: Nurlan.
- TEHMASİB M. (1972). *Azerbaycan halg dastanları*. Bakı: Elm.
- URAZ M. (1949). "Halk Edebiyatında Bâde" // *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*. Cilt 1. Sayı 1.
- Yunus Emre Divanı* (1991). Ankara: Akçağ yayınları.